

ÚVOD

Nejsmutnější den mé kariéry odstartoval telefonát, že mého nejoblíbenějšího šimpanzího samce zmasakrovali dva protivníci. Na kole jsem se přihlížel do Burgersovy zoo v Nizozemsku a našel Luita, jak sedí v kaluži krve s hlavou zvadle opřenu o mříž své noční klece. Obyčejně tak odtazitý šimpanz si hluboce povzdychl, když jsem ho hladil po hlavě. Bylo však už příliš pozdě. Později toho dne zemřel na operačním stole.

Šimpanzí samci spolu soupeří tak, že jsou schopni se navzájem zabít, a to nejen v zoologických zahradách. Existuje řada znamenanych případů dominantních samců, kteří přišli o život v podobných mocenských soubojích v divoké přírodě. Samci soupeřící o čelní příčky v hierarchii oportunisticky uzavírají a rozbíjejí aliance, navzájem se zrazují a plánují útoky. Ano, plánují, protože nebyla náhoda, že se útok na Luita odehrál právě v noční kleci, kde byli tři dospělí samci odděleni od zbytku šimpanzí kolonie. Na rozlehlém zalesněném ostrově, kde se nejznámější šimpanzí kolonie na světě nachází, by se situace možná vyvinula jinak. Šimpanzí samice neváhají roztržky mezi soupeřícími samci ukončit. Alfa samice tlupy Máma nemohla sice zabránit samcům v pletichaření, ale krveprolití už pro ni bylo přes čáru. Kdyby se stala svědkem podobného konfliktu, jistě by pobídla své spojence, aby zakročili.

Luitova předčasná smrt mě hluboce zasáhla. Měl ohromně přátelskou povahu a jako vůdce vnesl do tlupy mír a harmonii. Nádavkem jsem ale cítil hluboké zklamání. Rozmíšky, kterých jsem byl do té doby svědkem, vždy končily usmířením. Soupeři se po neshodách vždy objali a políbili a své spory řešili bezvadně. To jsem si aspoň myslel. Dospělí šimpanzí samci se k sobě většinu času chovají přátelsky, vískají se a z legrace se perou. Tato tragická rvačka mě naučila, že se konflikt může vymknout kontrole a že ti samí samci se mohou navzájem úmyslně zabít. Terénní výzkumníci podobně popisovali i útoky pozorované v přírodě. I ty byly patrně natolik záměrné, že se dá mluvit o vraždě.

Intenzivní agresivita šimpanzích samců má svůj protějšek i u samic. Okolnosti, které u nich spouštějí hněv, jsou však docela jiné. I ten největší samec ví, že každá matka se změní v zuřivý uragán, když se dotkne jejího potomstva, byť jen prstem. V tu ránu je tak neohrožená a drsná, že ji nic nezastaví. Zuřivost, se kterou lidoopí matky brání své mladé, daleko překračuje tu, se kterou brání samy sebe. Mateřský ochranný instinkt je tak univerzální vlastností savců, že pronikl i do vtipů – třeba když se kandidátka na viceprezidentku USA Sarah Palinová označila za grizzly-mámu. V tomto duchu se nese i kreslený vtip Garyho Larsona, ve kterém byznysmen s kufříkem vstupuje do výtahu, kde už jede velký a malý medvěd. Popisek zní: „K tragédii došlo, když Conroy s hlavou plnou práce nastoupil do výtahu – přímo mezi samici grizzlyho a její mládě.“

Největším strachem *fandiů* – lovců, kteří v thajské džungli za starých časů chytali divoké slony na tahání dřeva – nebyli samci s obřími kly. Mohutný samec chycený v oku byl méně strašlivým nebezpečím než malé sluně lapené na doslech od matky. Rozzuřené slonice mají na svědomí mnoho *fandiů*.¹

U lidí stejné mateřské ochrannářství očekával podle Starého zákona také král Šalamoun. Když řešil spor žen, které se obě prohlašovaly za matku novorozeněte, přikázal, aby mu přinesli meč. Navrhl, že dítě rozpůlí, aby každá mohla dostat polovinu. Jedna z žen s rozsudkem souhlasila, ta druhá však protestovala a žadonila, ať dítě raději připadne druhé ženě. Tak král zjistil, kdo je pravá matka. Britská autorka detektivek Agatha Christie to vystihla takto: „Láska matky k dítěti nepřipomíná nic na světě. Nezná zákon, soucit, odváží se k čemukoli a rozdrtí bez lítosti vše, co jí stojí v cestě.“²

Obdivujeme matky, které se zastanou svých dětí, ale bojovnost lidských samců vidíme v méně příznivém světle. Chlapci a muži často vyvolávají konflikty, hrají si na drsnáky, skrývají své slabiny a vyhledávají dobrodružství. Ne každému se toto mužské chování líbí a někteří odborníci jsou vysloveně proti němu. Tvrzení, že tyto projevy spouští „tradiční ideologie maskulinity“, je jen těžko myšleno jako kompliment. V dokumentu z roku 2018 Americká psychologická společnost definovala danou ideologii jako postavenou na „anti-ženskosti, výkonu, riskování a násilí“. Pokus Společnosti muže před touto ideologií ochránit oživil debatu o „toxické maskulinitě“, ale spustil také negativní reakci na plošné odsuzování typického mužského chování.³

Je nasnadě, proč se hodnocení mužských a ženských vzorců agrese tak liší: společenské problémy vytváří pouze první z nich. To, jak zemřel Luit, mě vyděsilo a nechci označovat rivalitu mezi samci za nevinnou kratochvíli, ale kdo říká, že ji způsobila nějaká ideologie? Držíme se pevného předpokladu, že my lidé jsme pány a tvůrci svého chování. Kdyby to byla pravda, nebylo by snad naše chování výrazně odlišné od chování jiných zvířecích druhů? Jenže ono není. U většiny savců soupeří samci o moc a území, zatímco samice

houževnatě brání své mladé. Ať už toto chování kvitujeme nebo odsuzujeme, není obtížné vystopovat důvody jeho vzniku. Pro obě pohlaví vždy bylo branou k šíření vlastních genů.

Ideologie s tím má jen málo společného.

ROZDÍLY MEZI POHLAVÍMI v lidském i zvířecím chování vzbuzují otázky, které tvoří jádro většiny debat o genderu u lidí. Liší se mužské a ženské chování přirozeně, nebo naučeně? Jak odlišné ve skutečnosti je? Existuje pouze jeden gender, nebo jich je více?

Než se do tohoto tématu ponořím, chtěl bych objasnit, proč mě zajímá a jaká je moje pozice. Nechci zde obhajovat existující lidské vztahy mezi pohlavími tím, že budu popisovat, co jsme zdělili od lidoopů. Nemyslím si ani, že stávající stav je ideální. Uznávám, že pohlaví nejsou a nikdy si nebyla rovna, co lidstvo pamatuje. Ženy tahají za kratší konec – v naší společnosti i v drtivé většině ostatních. Každé zlepšení situace si musely vybojovat, od práva na vzdělání po volební právo, legalizaci potratů či platové vyrovnání s muži. Tyto posuny nejsou bezvýznamné. Některá z těchto práv se podařilo vydobýt teprve v nedávné době, některá zlepšení stále nenastala a některých bylo dosaženo, avšak teď se znovu ocitají v ohrožení. Toto vše vnímám jako vysoce nespravedlivé a považuji se za feministu.

Přehlížení ženských vrozených schopností má v západní kultuře dlouhou, alespoň dvoutisíciletou tradici. Nerovnost mezi pohlavími byla vždy obhajována právě tímto způsobem. Například německý filozof 19. století Arthur Schopenhauer měl za to, že ženy zůstávají celý život dětmi, které žijí přítomností, zatímco muži mají schopnost myslet dopředu. Další německý filozof, Georg Wilhelm

Friedrich Hegel, zastával názor, že „muži jsou jako zvířata, zatímco ženy jako rostliny.“⁴ Neptejte se mě, co tím Hegel myslel, ale britská filozofka Mary Midgleyová k tomu poznamenala, že těžké váhy západní filozofie vyplodily o ženách výjimečně hloupé úvahy. Jejich obvyklé názorové rozdíly jako by se vypařily: „Nemůže být mnoho témat, u kterých spolu srdečně souhlasí Freud, Nietzsche, Rousseau a Schopenhauer společně s Aristotelem, svatým Pavlem a Tomášem Akvinským; jejich názory na ženy jsou však téměř totožné.“⁵

Ani můj milovaný Charles Darwin tomuto trendu neuniknul. V dopise Caroline Kennardové, americké bojovnici za ženská práva, píše o ženách: „Zdá se mi, že i zákony dědičnosti ukazují, že se nemohou intelektuálně rovnat mužům.“⁶

Toto vše se dělo v době, kdy se popisované intelektuální rozdíly daly snadno objasnit rozdílným přístupem ke vzdělání. Pokud jde o Darwinem zmiňované „zákony dědičnosti“, mohu říct jen tolik, že jsem celou svou kariéru zasvětil studiu inteligence u zvířat a nikdy jsem se nesetkal s tím, že by se inteligence lišila podle pohlaví. Na obou stranách najdeme nesmírně bystré i méně bystré jedince, ale ani stovky studií, mých ani cizích, neodhalily výrazný kognitivní skok mezi pohlavími. Behaviorálních rozdílů mezi samicemi a samci je u lidoopů celá řada, jejich myšlenkové schopnosti se však musely vyvíjet současně. Pokud je testován dostatečně velký vzorek, nebývají ani u našeho druhu myšlenkové domény tradičně spojované s jedním pohlavím (jako například matematické schopnosti) u mužů a žen rozlišitelné.⁷ Idea, že jedno pohlaví je mentálně nadřazené, nemá zkrátka v moderní vědě žádnou oporu.

Dále bych také rád objasnil stereotypní vnímání primátů, někdy používané k obraně nerovnosti v lidské společnosti. Široká veřejnost si představuje, že opičí šéf mužského pohlaví „vlastní“ samice,

kteří tráví svůj život tím, že mu rodí mláďata a poslouchají jeho příkazy. Hlavní inspirací této představy je sto let stará studie na paviánech. Ta, jak ještě vysvětlím, měla velké nedostatky a dala vzniknout velice pochybnému srovnání.⁸ Naneštěstí zasáhla veřejnost jako šíp se zpětnými hroty, který se dosud nepodařilo vytrhnout, navzdory všemu vědění nashromážděnému od té doby a svědčícímu o pravém opaku. Nadvládu mužů coby přirozený řád věcí propagovalo stále dokola množství populárních spisovatelů minulého století a ještě kniha amerického psychiatra Arnolda Ludwiga z roku 2002 *King of the Mountain* (Král hory) tvrdí:

Většina lidí je sociálně, psychologicky i biologicky naprogramována tak, že potřebuje, aby jejich každodenní život řídila jediná dominantní mužská osoba. Toto naprogramování v podstatě odpovídá tomu, jak jsou řízena téměř všechna společenství primátů.⁹

Jedním z cílů této knihy je osvobodit čtenáře od této představy o nutné nadřazenosti mužského pohlaví. Výzkum primátů byl na počátku zaměřen na druhy, které nám nejsou tolik blízké. My lidé patříme do malé čeledi hominidů (velkých bezocasých primátů), nikoli opic, jako jsou paviáni. Při studiu našich nejbližších příbuzných, velkých lidoopů, se vynoří mnohem zřetelnější obraz, kde mají samci daleko menší moc, než se předpokládá.

Nemůžeme popřít, že samci primátů se někdy chovají násilně, zároveň je ale potřeba si uvědomit, že agresivitu a silnější stavbu těla nezískali proto, aby mohli dominovat nad samicemi. Kolem toho se jejich život netočí. Samice se vyvinuly do té nejlepší možné podoby pro své životní podmínky. Mají perfektně uzpůsobená těla pro sběr vhodné potravy, vzdálenosti, které potřebují ujít,

i k vychovávání daného počtu potomků a obraně před nejčastějšími predátory. Evoluce donutila samce se od tohoto tělesného ideálu odchýlit, aby mohli lépe bojovat jeden s druhým.¹⁰ Čím intenzivnější je soupeření mezi nimi, tím impozantnější jsou jejich tělesné rysy. Jediným smyslem samčího soupeření je dostat se blíž k samicím, aby se mohli rozmnožit. Takže ubližovat samicím nebo jim brát potravu není nikdy v zájmu samce. Ve skutečnosti o sobě většina samic primátů rozhoduje sama: celý den si samy obstarávají potravu a druží se, zatímco samci do jejich života zasahují jen okrajově. Typické společenství primátů je vlastně síť příbuzných samic, kterou řídí starší matriarchy.

Podobné úvahy o samčí nadřazenosti byly slyšet, když přišel do kin Lví král. V tomto snímku je lev-samec za šéfa – protože většina lidí si jinou hierarchii království ani nedovede představit. Matka Simby, lvíčete předurčeného stát se novým králem, nemá téměř žádnou roli. Nicméně i když je pravda, že lvi jsou silnější a mohutnější než lvice, ve smečce nemívají ústřední pozici. Smečka je v podstatě sesterstvem lvic, které také obstarávají většinu lovu a péče o mláďata. Lví samci se smečkou zůstávají několik let, dokud je nevystřadí nově příchozí rivalové. Craig Packer, jeden z největších odborníků na lvy, o tom říká: „Samice jsou jádrem. Srdcem a duší smečky. Samci přicházejí a odcházejí.“¹¹

Při srovnávání člověka s jinými zvířecími druhy předkládají populárně naučná média pouze povrch. Hlubší realita může být však docela jiná. Ano, může odrážet podstatné rozdíly mezi pohlavími, ne však nutně ty, které očekáváme. Mnoho primátů má navíc vlastnosti, které nazývám *potenciály*, tedy schopnosti, které užívají jen zřídka nebo není lehké je zaznamenat. Dobrým příkladem je vůdčí role samic, kterou jsem popsals ve své předchozí knize *Mámino poslední*

objetí o dlouholeté alfa samici Burgersovy zoo. Samice Máma byla naprosto zásadní pro společenský život kolonie, i když v souboji by se umístila až pod vedoucími samci. I nejstarší ze samců byl v hierarchii níže než oni, měl však stejný význam jako Máma. Abychom pochopili, jak tito dva letití lidoopi řídili početnou kolonii šimpanzů, musíme se zaměřit nejen na fyzickou dominanci, ale i na to, kdo činí zásadní společenská rozhodnutí. Musíme odlišovat dominanci a politickou moc. V lidské společnosti si nikdo moc a svaly neplete, a stejně tak to chodí ve společenstvích jiných primátů.¹²

Dalším potenciálem je schopnost samců pečovat. Někdy je pozorovatelná po smrti matky, kdy začne osiřelé mládě náhle kňourat o pomoc. Jsou známy případy, kdy dospělí šimpanzí samci v přírodě adoptovali mládě a láskyplně o ně pečovali, někdy i celá léta. Takový samec se přesouvá z místa na místo pomaleji, aby mu adoptované mládě stačilo, hledá ho, když se ztratí, a chrání ho přesně jako matka. Protože vědci většinou kladou důraz na typické chování, tyto potenciály někdy uniknou naší pozornosti. Stejný vliv ale mají na genderové role u lidí, protože žijeme v proměnlivé společnosti, která testuje hranice schopností našeho druhu. Máme tedy pádný důvod se zajímat, co o sobě můžeme zjistit ze srovnání s ostatními primáty.¹³

I ten, kdo pochybuje o evoluční argumentaci a nevěří, že pro nás a ostatní primáty platí stejná pravidla, musí uznat jednu základní pravdu o přirozeném výběru. Žádný člověk, žijící v současné době na Zemi, by tu nebyl, kdyby neměl předky, kteří přežili a rozmnožili se. Všichni naši předkové zplodili potomky a úspěšně je vychovali, nebo pomohli ostatním vychovat jejich potomstvo. Toto pravidlo nemá žádné výjimky, protože pokud někdo v tomto bodě selže, ničím předkem se nestane.

Jeho geny v genofondu chybí.

SOUČASNÁ SPOLEČNOST DOZRÁLA k revizi rozdílů v moci a privilegiích mezi pohlavími. Ženy toho ovšem nemohou dosáhnout samy. Genderové role jsou tak propletené, že se muži i ženy budou muset změnit ve stejnou chvíli. Některé změny již probíhají. Sám vidím, že mladá generace pojímá mnoho věcí jinak než ta má. Pozoruji například větší zapojení otců do rodičovství a pronikání žen do profesí s převahou mužů. Cestou kupředu je přizvat na palubu i muže. Proto se mi ježí chlupy nad zobecňováním, kdy jsou muži například obviňováni ze všechno špatného na světě. Nazývat některé projevy mužství „toxickými“ není feminismus, který by mi byl po chuti. Jaký smysl má stigmatizace celého pohlaví? Souhlasím s názorem americké herečky Meryl Streepové, která řekla: „Zraňujeme své syny, když používáme termín toxická maskulinita. Ženy umí být taky pěkně toxické... Říkejme toxicí lidé.“¹⁴

Zjistit, odkud pramení většina zajetých rozdílů mezi pohlavími, je téměř nemožné. Naše kultura koneckonců vyvíjí na ženy i muže neustálý tlak. Všichni by ideálně měli zapadnout do jasných škatulek mužství a ženství. Tvoří se snad takto gender? A nahradil gender biologické pohlaví? To nemůže být úplná odpověď. Jiní primáti nejsou podrobni našim genderovým normám, přesto se často chovají jako my, a my zase jako oni. Jejich chování může také následovat určité společenské normy, ty však vycházejí z jejich kultury, nikoli z naší. Je pravděpodobnější, že podobnosti v našem chování jsou dány společnými biologickými kořeny.

Jiné druhy primátů nám lidem nastavují zrcadlo, a to nám umožňuje vidět gender v odlišném světle. Rád bych dodal, že primáti nejsou lidé. Nabízejí nám tedy srovnání, nikoli model hodný následování. Toto připomínám, protože fakta o živočišné říši bývají někdy vnímána jako normativní pro lidský druh, což je

špatně. Lidé většinou přemýšlejí o primátech ve vztahu k sobě. Chválí je, když se chovají podle lidských měřítek dobře, a jsou rozladěni, když dělají věci, které se nám přičítají. Já sám studuji dva druhy lidoopů s velice rozdílnou dynamikou vztahů mezi pohlavími, a tak při svých přednáškách tyto reakce z publika vždy hned vnímám. Lidé si někdy vyvodí, že svými popisy schvalují jejich chování. Kdykoli mluvím o šimpanzích, mají dojem, že jsem určitě zastánce mužské nadvlády a brutality. Jako kdybych si snad myslel, že by bylo perfektní, kdyby se podobně jako šimpanzi chovali i muži! Když přednáším o sexuálním životě šimpanzů bonobo, zdá se posluchačům, že si libuji v erotice a nadvládě žen. Ve skutečnosti mám rád jak šimpanze, tak bonoby – oba druhy mě fascinují stejně. Odhalují různé stránky nás samých. Máme v sobě kousek z každého z těch dvou, a navíc jsme měli k dobru několik milionů let, kdy se vyvinuly naše vlastní, unikátní lidské vlastnosti.

Posluchače jsem naštvál třeba incidentem z doby mého mládí, kdy jsem v Burgersově zoo studoval šimpanze a přednášel o nich. Mluvil jsem k širokému spektru diváků, od cechu pekařů přes policejní akademii až po školní třídy s učiteli. Všem se mé historky líbily, až jsem jednoho dne přednášel skupině právniček. Mé vyprávění jim viditelně nevonělo, a dokonce mě označily za „sexistu“, což byl termín, který se tehdy právě dostával do módy. Jak na to ale přišly, když jsem o lidském chování neřekl ani slovo?

Popsal jsem jim, jak se liší šimpanzí samci a samice. Samci předvádějí úžasné triky, které symbolizují jejich vůli chopit se moci. Jsou to strategové a neustále promyšlejší následující krok. Naproti tomu samice tráví většinu času vískáním a družením. Soustředí se na vztahy a rodinné vazby. Pyšně jsem též ukazoval fotky z populační

exploze, která nedávno v naší kolonii nastala. Mé posluchačky však neměly náladu se rozněžňovat nad lidoopími miminky.

Po přednášce se mě právničky ptaly, jak si mohu být tak jistý, že samci dominují nad samicemi. Ptaly se, proč by to nemohlo být naopak? Připadalo jim, že mám asi o dominanci nějaké divné představy. Ano, říkal jsem jim, že jsem viděl samce vyhrávat šarvátky, ale ony dál tvrdily, že ve skutečnosti mohly být vítěžkami klidně samice. Mě, který jsem se šimpanzi trávil každý den, tisíce hodin, opravovali lidé, kteří sotva rozeznali šimpanze od gorily! I když v mém oboru není nouze o odbornice (ženy), neslyšel jsem nikoho o šimpanzích mluvit jinak než jako o společnosti s dominantními samci. Dominance se týká pouze fyzické stránky, což je úzký, přesto ale významný aspekt jejich existence. Šimpanzí samci jsou těžší než samice a mají stavbu těla jako zápasníci, s masivními pažemi a rameny a silnou šíjí. Jsou též vyzbrojeni dlouhými špičáky, které se téměř vyrovnají tesákům leoparda a které u samic nenajdeme. Samice proti nim nemají šanci. Výjimkou jsou pouze případy, kdy se proti nim samice spojí.

Později toho dne se během prohlídky šimpanzího ostrova návštěvnice trochu vzpamatovaly, když na vlastní oči viděly několik incidentů, které dokazovaly má tvrzení. Náladu jim to však vůbec nezlepšilo.

Když jsem se v dalších fázích života věnoval bonobům a přednášel o nich, děl se pravý opak. Šimpanzi i bonobové jsou dva druhy hominidů, nám nesmírně geneticky blízkých, jejich chování se ale překvapivě markantně liší. Společenství šimpanzů je agresivní, teritoriální a řídí je samci. Bonobové jsou klidasové, milovníci sexu a řídí je samice. Mohou být dva druhy lidoopů rozdílnější? Bonobové jsou důkazem, že studium jiných primátů nemusí u lidí posilovat genderové stereotypy. Dostali ode mě přezdívkou „Lásku, ne

válku“, a svůj první populárně naučný článek o bonobech jsem začal takto: „Na této historické křižovatce, kde ženy požadují rovnost s muži, přichází věda s opožděným dárkem feministickému hnutí.“ Bylo to v roce 1995.¹⁵

Veřejnost bonobům tleská. Lidé je milují, protože mají pocit, že přinášejí světlo v časech, kdy se biologie zdá temná. Spisovatelka Alice Walkerová věnovala našemu blízkému příbuzenství s bonoby román *By the Light of My Father's Smile* (Ve světle otcova úsměvu) a sloupkařka *New York Times* Maureen Dowdová jednou vmísila chválu rovnostářského ducha bonobů do politického komentáře. Bonobům se také říká „politicky korektní primáti“ – jak kvůli obrácené dominanci samců a samic, tak kvůli neuvěřitelně pestrému sexuálnímu životu. Provozují sex ve všech možných partnerských kombinacích, nejen heteronormativních. Ačkoliv o těchto našich hipísáckých příbuzných velice rád přednáším, nemyslím si, že bychom pod jejich vlivem měli korigovat evoluční porovnávání primátů a lidí. Nemůžeme se projít zvířecí říší a vybrat si druh, který se nám nejvíce hodí.

Pokud máme dva příbuzné lidoopy, kteří jsou nám stejně blízcí, musí mít pro naše diskuze o vztahu mezi pohlavími stejnou relevanci. Tato kniha bude klást důraz na oba druhy, i když šimpanze zná věda daleko déle a jsou více probádání. Jiným primátům, jako například opicím, budu věnovat menší pozornost, protože jsou nám vzdálenější.

TÉMA ROZDÍLŮ MEZI POHLAVÍMI víří emoce vždy. Je to oblast, na kterou mají všichni vyhraněný názor, což ve vztahu ke zvířatům není obvyklé. Primatologové se snaží nesoudit. Ne vždy se nám to

daří, ale chování zvířat v zásadě nehodnotíme jako dobré či zlé. Nevyhnutelnou součástí naší práce je interpretace, neuslyšíte nás ale označovat chování samců jako *odporné* nebo samic jako *zlomyslné*. Bereme chování, jak přichází. Tento přístup má mezi přírodovědci dlouhou tradici. I když samec kudlanky nábožné během kopulace doslova ztratí hlavu, nikdo samici z ničeho neobviňuje. Stejně tak neodsuzujeme samce zoborožce, který nosí samici hrudky hlíny, aby se mohla na několik týdnů zabarikádovat v hníždě. Prostě se jen zajímáme, proč to v přírodě funguje právě takto.

Podobným pohledem se primatologové dívají i na lidskou společnost. Nelámeme si hlavu, nakolik je které chování žádoucí, ale raději se ho pokoušíme popsat, jak nejlépe umíme. Trochu to připomíná parodické video, kde David Attenborough, britský přírodovědec a televizní hvězda, popisuje rituály páření u lidí. Přes záběry vysokoškolské zlaté mládeže, která do sebe obrací piva v nějakém kanadském baru, deklamuje Attenboroughův klidný hlas věty typu „vzduch ztěžkl pachem samic“ a „všichni samci chtějí dokázat svou sílu a obratnost“. Video končí záběrem „vítěze“ v posteli s jednou z žen, která se ujímá iniciativy.¹⁶

Je to sexistické? Pouze pokud jste přesvědčeni, že jakýkoli odkaz na pohlavně podmíněné chování je součástí politického postoje. V dnešní době někteří systematicky zdůrazňují všudypřítomné rozdíly mezi pohlavími, zatímco jiní se je pokouší vymazat tím, že je označují za bezvýznamné. První skupina neúměrně nafukuje popsané nepatrné rozdíly v prostorové paměti, morálním úsudku či čemkoli jiném. Jejich závěry bývají často ještě posílené médií, která dokážou několikaprocentní schůdek zveličit v černobílý rozdíl mezi pohlavími. Někteří autoři dokonce tvrdí, že muži a ženy pochází z rozdílných planet. Druhá skupina se dopouští pravého

opaku: jakékoli tvrzení o rozdílnosti mužů a žen zahladí. „Netýká se to všech,“ tvrdí, nebo: „Je to produkt prostředí.“ Klíčovým slovem jejich vyjádření jsou *socializace* nebo *společnost*: „na muže je společenský tlak soutěžit“ nebo „ženy jsou společností nuceny pečovat o druhé“. Prohlašují, že vědí, kde se rozdíly v chování berou, a že zcela jistě nepramení z biologie.

Jednou z prvních zastánkyň této myšlenky je americká filozofka Judith Butlerová, podle které jsou „mužství“ a „ženství“ pouhými konstrukty. V zásadním článku z roku 1988 tvrdí: „Protože gender není faktem, ideu genderu vytvářejí různé projevy chování člověka určitého pohlaví, a bez těchto projevů by žádný gender nebyl.“¹⁷ Její postoj je extremistický a já s ním nemohu souhlasit. Nicméně *gender* považuji za užitečný koncept. V každé kultuře jsou odlišné normy, zvyky a role spojované s pohlavím. Gender je souhrnem naučených aspektů, jež dělají z biologické samice ženu a z biologického samce muže. Je pravda, že jsme bytostí veskrze utvářené kulturou. Šel bych i dál a argumentoval, že koncept genderu se dá aplikovat i na ostatní primáty. Lidoopi dosahují dospělosti asi v šestnácti letech, mají tedy dostatek času učit se od ostatních. Pokud se u nich na základě pozorování dospělých vyvine chování typické pro jejich pohlaví, měli bychom o genderu mluvit také u nich.

Pojem gender zastřešuje i identity, které neodpovídají biologickému pohlaví, například trans muže a trans ženy. Existují i další výjimky, například když je anatomické či chromozomální pohlaví osoby těžko určitelné, anebo když se lidé neidentifikují ani s jedním genderem. Nicméně u většiny lidí se biologické pohlaví a gender překrývají. Přes své různé významy zůstávají slova „pohlaví“ a „gender“ spojitými nádobami. Diskuse o genderových

rozdílech se tedy automaticky stává diskuzí o rozdílech mezi pohlavími a naopak.

Věda rozdílům mezi pohlavími dlouhou dobu nevěnovala pozornost, což se snad v současné době mění. Jedním z důvodů změn je, že se ignorování rozdílů projevilo ve výsledcích zdravotní péče.¹⁸ Na ženy bývalo při diagnostice i léčbě pohlíženo jako na muže, pouze s drobnějšími postavami. Už od Aristotelovy zmínky, že „žena je, dá se říci, zmrzačeným mužem“, brala medicína mužské tělo jako zlatý standard. Lékaři měli za to, že oproti mužům potřebují ženy pouze nižší dávku téhož léčebného prostředku.¹⁹

Mužská a ženská těla jsou však velice rozdílná. Některé rozdíly se týkají pouze stavby těla. Ženy jsou například náchylnější utrpět vážná zranění při autonehodě. Důvodem může být odlišná hustota kostí, ale také to, že automobilový průmysl stále ještě využívá testovací figuríny vyrobené podle mužských těl, a ta mají oproti ženským jiné rozložení váhy.²⁰ Různé jsou také choroby vztahující se k pohlaví (onemocnění dělohy, prsů či prostaty), ale i jiné zdravotní potíže. V roce 2016 vyzval *National Institute of Health* (Národní institut zdraví) lékařské výzkumníky ve Spojených státech, aby do výzkumu vždy zahrnovali obě pohlaví. Strategie institutu *Pohlaví jako biologická proměnná* zahrnuje všechny obratlovce, například myši, krysy, opice i lidi. Mnoho onemocnění se odvíjí od pohlaví. Ženy mají například větší pravděpodobnost, že se u nich rozvine Alzheimerova choroba, lupus či roztroušená skleróza. Naopak u mužů jsou častější Parkinsonova choroba či poruchy autistického spektra. Obecně jsou ženy houževnatější a dožívají se vyššího věku než muži, což máme společně s většinou savců. Tyto rozdíly mají pramálo společného s „ideou genderu“ Judith Butlerové, a naopak jsou úzce vázané na to, s jakým pohlavím se člověk narodí.²¹

Primatologové nemají důvod roli pohlaví podceňovat. Vyslechl jsem dobrých tisíc přednášek na primatologických kongresech, ale nikdy tam nezaznělo: „Víte, sledoval jsem, jak samice a samci orangutana putují pralesem, a jejich chování bylo pozoruhodně podobné.“ Publikum by svým smíchem takového řečníka vyhnalo z pódia, protože u většiny primátů jsou behaviorální rozdíly mezi pohlavími nad slunce jasnější. My primatologové máme navíc tyto odlišnosti rádi. Jsou naším každodenním chlebem. Právě ony činí společenský život primátů tak fascinující. Samci mají své cíle a samice ty své, a naším úkolem je rozluštit jejich interakci. Někdy se zdá, že jejich zájmy jsou protichůdné, ale protože ani jedno pohlaví nemůže vyhrát evoluční závod bez toho druhého, cíle se vždy v určitém bodě musí protnout.

Má srovnání nenabízejí jednoduché odpovědi. Některé předpokládané rozdíly mezi pohlavími není možné dokázat a ty, které existují, jsou často méně přímočaré, než si myslíme. Při popisu lidského druhu v kontextu primátů budu čerpat z bohaté literatury o lidském chování. Můj přístup je ojedinělý a vlastně ze mě dělá outsidera. Vycházím z nedůvěry v informace, které o sobě sami lidé sdělují. Ve společenských vědách se stalo módou ptát se lidí na ně samé. Já bych ale raději využil starší postupy, kdy jsme pozorovali a testovali samotné chování – například jak si děti hrají na školním dvoře nebo jak sportovci reagují na výhru či prohru. Z lidského chování toho můžeme zjistit o tolik víc než z toho, co o sobě lidé říkají! A výsledky lze poté porovnat s chováním primátů.²²

Některým tématům souvisejícím s lidským genderem se zde nebudu věnovat vůbec. Mým východiskem jsou pozorování lidoopů, a proto budu brát v úvahu pouze příbuzné chování u lidí. Oblasti, jako například ekonomické rozdíly, domácí práce, přístup ke

vzdělání či kulturní pravidla odívání, kde srovnání se zvířaty nemáme, nechám stranou. V rámci své odbornosti k nim nemohu přispět ničím novým.

ZDA SKUTEČNĚ DOCÍLÍME genderové rovnosti, nezáleží na výsledku nikdy nekončící debaty o skutečných či předpokládaných rozdílech mezi pohlavími. Rovnost nepotřebuje podobnost. Lidé mohou být různí, a přesto si zasloužit stejná práva a příležitosti. Zkoumání pohlavních rozdílů u lidí ani u jiných primátů žádným způsobem neospravedlňuje status quo. Upřímně věřím, že nejlepší cestou, jak dosáhnout rovnosti, je dozvědět se více o naší biologické stránce, místo abychom ji zametali pod koberec. Ostatně příčinou celé této rozpravy je malý biologický vynález, který radikálně proměnil společnost.

Estrogen-progestinová tableta zabraňující ovulaci (vypuštění vajíčka z vaječníku) měla takový dopad, že se jí začalo říkat prostě „the Pill“ (pilulka). Žádné jiné pilulce se tohoto privilegia nedostalo. Její nástup v 60. letech byl přelomový, protože umožnil oddělit sex a rozmnožování. Lidé mohli náhle zakládat menší rodiny nebo vůbec rodinu nemít a přitom se nevzdávat sexuálního styku. Účinná antikoncepce nám přinesla sexuální revoluci, od Woodstocku až po hnutí za práva gayů a leseb. Šmahem zpochybnila tradiční morální zásady týkající se předmanželského a mimomanželského sexu a mnoha jiných projevů sexuality. Feministky začaly vnímat ženskou touhu po sexuální rozkoši jako cestu k dosažení větší nezávislosti. Vstup pilulky na trh znamenal i změny v genderových rolích. Menší nebo nulový počet dětí zásadně proměnil dosavadní zkušenost, kdy ženy zůstávaly doma a zajišťovaly péči o děti.

V 70. letech, poté co skončila morální restrikce antikoncepce (například zákaz jejího podávání nesezdaným lidem), začaly ženy masově chodit do práce.

Kdyby antikoncepční pilulka existovala v době mého početí, nebyl bych tu a nemohl o ní psát. Mí rodiče nechtěli velikou rodinu, žili však v části Nizozemí zvané katolický jih, kde měla rozhodující vliv církve. Ta byla proti jakémukoli plánování rodiny. V naší rodině se traduje, jak se moje matka krátce po porodu šestého potomka rozčílila na kněze, který k nám přišel na návštěvu. Uvelebil se u nás s kávou a doutníkem a nonšalantně nadhodil cosi o „dalším dítěti“. Kávu si už nedopil a byl odeslán do patřičných míst. Poté jsem už víc sourozenců neměl. Jistá proměna postojů nastala už před existencí pilulky, ale jakmile tu byla, vše bylo snadnější. V desetiletích, která následovala, se počet členů rodin v našem kraji rapidně snížil.

Takhle tedy trocha štourání v lidské biologii přetvořila hrací pole, což dokazuje, že biologie nemusí být našim nepřítelem. Osobně ji vnímám jako přítele. Lidstvo antikoncepční pilulku potřebovalo, protože nejlogičtější alternativní cesta, jak zabránit těhotenství, tak docela nefunguje. Mohli jsme přece přestat sexuálně žít anebo se aspoň sexu na jistá období vzdát. To bychom však od žádostivých lidoopů, jakými my lidé jsme, žádali příliš. I řešení, kdy se muž musí zarazit, zamyslet a nasadit si kondom, se ukázalo jako nespolehlivé. Může za to vašeň naplňující intimní chvíle, ale i fakt, že v tomto případě je zodpovědnost na pohlaví, kterému to je nejvíc lhostejné. Pilulka všechno změnila. Lidská biologie vyžadovala biologickou odpověď. A to platí stále, i když jsme se začali strachovat, co antikoncepční pilulky vlastně dělají s naší náladou a duševním zdravím.

Jsme zvířata a patříme do řádu primátů. S šimpanzi a bonoby sdílíme nejméně 96 procent DNA (přesné číslo je předmětem diskuse) a také naše socioekonomické založení. Kolik toho máme společného, není jisté, ale rozdíly mezi námi jsou mnohem menší, než by se chtělo věřit. Mnohé vědecké disciplíny s oblibou kladou důraz na lidskou jedinečnost a staví člověka na piedestal, tato perspektiva je však ve světle moderní vědy čím dál tím víc mimo. Pokud je lidstvo plovoucím ledovcem, měli bychom se podle těchto vědců soustředit na lesklou špičku našich odlišností a ignorovat rozsáhlé společné rysy, které se skrývají pod hladinou. Biologie, medicína i neurověda se však raději zabývají celým ledovcem. Vědí, že i když je lidský mozek relativně rozměrný, jeho struktura a chemické procesy se od mozku opice liší jen nepatrně. Má stejné části a stejně funguje.

Jednou se mi během interview pro norskou veřejnoprávní televizi stala legrační věc. Diskutoval jsem tam o evoluci empatie a moderátor se mě mezi řečí zeptal: „Jak se má Catherine?“ To mě šokovalo. Když se mě lidé vyptávají na lidoopy, které popisují ve svých knížkách, je to v pořádku – vždy se rád podělím o nové příhody. Catherine je ovšem má žena. Odpověděl jsem tedy: „Má se dobře,“ a doufal, že se posuneme dál. Moderátor se však ptal dál: „Kolik jí teď je?“ Odpověděl jsem: „Asi jako mně, proč?“ Moderátor překvapeně reagoval: „Aha, oni se dožívají *tolika* let!“ Až v tu chvíli mi došlo, že měl za to, že Catherine je jeden z předmětů mého bádání.

Náhle jsem si uvědomil, co bylo zdrojem tohoto nedorozumění. Svou poslední knihu jsem totiž věnoval „Catherine, mému nejmilejšímu lidoopovi“.